

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

ОГУЛЬЧАНСЬКА ОКСАНА АНАТОЛІВНА

УДК : 821.161.2Ф (=133.1) – 3.091

**РОМАНИ І. ФРАНКА “БОРИСЛАВ СМІЄТЬСЯ”, “ПЕРЕХРЕСНІ СТЕЖКИ”
Й Е. ЗОЛЯ “ЖЕРМІНАЛЬ”: ПОРІВНЯЛЬНА ПОЕТИКА**

10.01.05 – порівняльне літературознавство

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ – 2013

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі теорії літератури та журналістики Запорізького національного університету Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор філологічних наук, професор,
академік АН ВШ України
Гуменний Микола Хомич,
Південноукраїнський національний
педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського завідувач
кафедри української та зарубіжної
літератур.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Грицик Людмила Василівна,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
Інститут філології,
завідувач кафедри теорії літератури, компаративістики та
літературної творчості;

кандидат філологічних наук, доцент
Пилипчук Святослав Михайлович,
Львівський національний університет
імені Івана Франка,
директор Інституту франкознавства,
доцент кафедри української фольклористики імені
академіка Філарета Колесси.

Захист відбудеться “24” жовтня 2013 року о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.15 із захисту докторських дисертацій у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка за адресою: 01601, м. Київ, бульвар Шевченка, 14.

Із дисертацією можна ознайомитися у Науковій бібліотеці імені М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 01601, м. Київ, вул. Володимирська, 58.

Автореферат розіслано “___” вересня 2013 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. В. Наумовська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Розширення меж літературної комунікації, процеси зближення національних літератур, трансформацій на різних рівнях – естетичних принципів, текстових структур – на що вказують дослідники (Р. Гейбуллаєва, М. Домбровський, І. Лімборський, Д. Наливайко, Є. Орлова, В. Сватонь, А. Якимович та ін.), активізують порівняльні студії.

Збагачена досягненнями теорії літератури сучасна компаративістика помітно змінює підходи до вивчення літератур, що позначилося на “перспективі літературного бачення”. Слушним є зауваження члена Європейської Асоціації компаративних досліджень І. Ратіані, що “позиція бачення ззовні була замінена позицією бачення ізсередини”. Відтак, багато художніх творів як сучасної, так і класичної літератури здобувають нове прочитання, змінюється характер літературного дискурсу.

У цьому контексті актуальним є порівняльне вивчення творів І. Франка та Е. Золя як репрезентантів двох європейських літератур не лише в національній самодостатності, а й як компаративного тандему, що набув статусу традиційності, принаймні для українського літературознавства. Кожний із періодів франкознавства позначений порівняльними дослідженнями прози Е. Золя й І. Франка, як от: типологія соціально-історичних умов розвитку та функціонування образів; порівняння творчих манер; особливостей стилю (О. Чичерін, І. Рублевська); І. Франко як реципієнт спадщини Е. Золя (Р. Бубняк, Д. Наливайко); специфіка “наукового реалізму” (Т. Гундорова, А. Войтюк), зміст гуманістичного начала (М. Ткачук). Незмінними для порівняльного вивчення творчості І. Франка та Е. Золя є проблеми типології реалізму й натуралізму, а також стимули, що спонукали українського письменника до рецепції творів Е. Золя як в оригіналі, так і перекладах.

Проте питання поетики в компаративному аспекті залишається малодослідженим. Це зумовлено тим, що в полі зору науковців упродовж століття перебували супранаціональні літературні феномени (жанри, вічні образи, сюжети, мотиви та ін.), тоді як власне поетика була витіснена на маргінесі студій. Втім компаративне прочитання і дослідження поетики творів І. Франка й Е. Золя з погляду поєднання жанру, сюжету, мотиву і поетологічних аспектів (дії, ситуації, конфлікти, мовна поведінка, предмет у художньому зображенні) є надзвичайно ефективним, оскільки розкриває індивідуальну майстерність митців.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах комплексної науково-дослідної теми “Літературний процес: проблеми типології і спадкоємності”, включеної до комплексного плану науково-дослідних робіт Запорізького національного університету. Тему дисертації затверджено на засіданні бюро Наукової ради НАН України з проблеми “Класична спадщина і сучасна художня література” (протокол № 2 від 24 квітня 2007 року).

Мета роботи полягає в компаративному дослідженні поетики творів “Борислав сміється”, “Перехресні стежки”, “Жерміналь” в аспекті типологічних сходжень романів І. Франка й Е. Золя на тлі здобутків європейської прози.

Мета дослідження передбачає вирішення таких завдань:

- осмислити спорідненість і відмінність формування світоглядно-естетичних засад митців;
- визначити проблемно-тематичні константи прози І. Франка й Е. Золя;
- окреслити сюжетно-композиційну своєрідність обраних для дослідження романів, їх спорідненість і відмінність;
- виділити основні жанротвірні чинники;
- з'ясувати специфіку психологізму;
- проаналізувати домінанти індивідуальних художніх систем у типологічному аспекті.

Об'єктом дослідження є твори І. Франка “Борислав сміється”, “Перехресні стежки” та Е. Золя “Жерміналь” у їх типологічній співвіднесеності.

Предметом дослідження є порівняльна поетика романів І. Франка й Е. Золя, яка об'єднує тематологію, жанрову, стильову типологію.

Теоретико-методологічні засади роботи становлять праці таких українських і зарубіжних учених, як Л. Грицик, Р. Гром'як, Д. Наливайко, Д. Дюришин, Ф. Жост, А. Маріно, Г. Яусс (у сфері компаративістики); І. Басс, О. Білецький, М. Возняк, М. Гнатюк, Р. Голод, Р. Горак, Т. Гундорова, М. Ільницький, І. Журавська, Л. Каневська, М. Кодак, Ю. Кузнецов, В. Матвіїшин, Л. Сенік, Г. Сиваченко, В. Погребенник, М. Ткачук (у галузі франкознавства); Н. Асанов, М. Барро, М. Владімірова, М. Клеман, Є. Кучборська, Г. Лещинська, Б. Нельсон, А. Пузіков, Р. Ріполл, Н. Травушкін, С. Юльметова, Т. Якимович (у дослідженні творчості Е. Золя).

Методи дослідження. Реалізація мети й завдань дисертації передбачає застосування порівняльно-типологічного методу, за допомогою якого виявлено спільне та відмінне в романістиці митців на поетологічному рівні; біографічного, що дав змогу ідентифікувати естетично-світоглядні позиції та їх трансформацію в прозі обох письменників; історико-генетичного та історико-функціонального методів, завдяки яким було з'ясовано специфіку епохи та обставини написання аналізованих творів.

Наукова новизна. В компаративному плані досліджено поетику творів І. Франка й Е. Золя; поглиблено уявлення про особливості типологічних схожостей, простежено процес кристалізації індивідуальної письменницької майстерності. Апробовано власну концепцію порівняльного вивчення поетики романів І. Франка й Е. Золя, що підпорядкована осмисленню художньої своєрідності поетики прози обох письменників.

Теоретичне значення роботи. Проведене типологічне вивчення романів І. Франка та Е. Золя показує перспективність літературознавчих студій, увиразнює можливості літературознавчого аналізу через зіставлення з типологічно схожими творами, з'ясовує чинники, що їх зумовлюють, вияскравлює особливості творчого процесу, поетикальні утворення, моделі духовної організації творчих індивідуальностей.

Практичне значення полягає у прагненні показати можливості й перспективи вивчення творчості І. Франка й Е. Золя в компаративному аспекті на різних рівнях.

У тому числі й тематичному, генологічному, стильовому тощо. Матеріали й висновки дослідження можуть бути використані під час підготовки лекційних курсів з історії української та зарубіжної літератур, при розробці планів спецкурсів і спецсеминарів, при написанні дипломних і магістерських робіт та вивченні літературного процесу кінця ХІХ – поч. ХХст.

Апробація результатів дисертації. Основні положення й результати дослідження було обговорено на засіданнях кафедри теорії літератури і журналістики Запорізького національного університету та викладено в доповідях на Всеукраїнських науково-теоретичних конференціях “Українська література: духовність і ментальність” (Кривий Ріг, 2005, 2006); “Українська література в контексті світової” (Одеса, 2007); “Актуальні проблеми сучасної компаративістики” (Бердянськ, 2007), на щорічних звітних наукових конференціях Запорізького національного університету (2004–2007), на ІІ Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції “Проблеми та перспективи розвитку української науки на початку третього тисячоліття” (Переяслав-Хмельницький, 2010), на Міжнародній науково-практичній конференції “Rozwoj nauk humanistycznych” (Познань, 2012).

Публікації. Основні положення та висновки дисертації відображено в 10 публікаціях, з яких 7 вийшли друком у наукових фахових виданнях України, 1 – в іноземному виданні, 2 – додаткові публікації.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків і списку використаних джерел. Повний обсяг дисертації становить 198 сторінок, із них – 179 сторінок основного тексту. У списку використаних джерел налічується 203 позиції.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми, наукову новизну, практичне значення дисертації, визначено об’єкт і предмет дослідження, мету, завдання, теоретико-методологічну основу та методи аналізу, подано інформацію про апробацію отриманих результатів і публікації, структуру й обсяг роботи.

Перший розділ – “І. Франко та Е. Золя: проблеми рецепції” – містить два підрозділи, в яких зацентрована увага на рецепції як синтетичній формі генетико-контактних зв’язків, одній із важливих проблем порівняльного вивчення літератур; узагальнено погляди І. Франка на творчий метод Е. Золя, осмислення яких має концептуальне значення для розуміння зацікавлення українського письменника натуралістичною концепцією французького митця.

Підрозділ 1.1. – “Літературна рецепція в компаративних студіях” – розкриває причини інтересу І. Франка до творчості Е. Золя, суголосність творчого методу обох авторів.

Літературна рецепція відіграє важливу роль у порівняльному вивченні літератур (стилів, напрямів, творчості письменників, окремих творів тощо). На важливій ролі реципієнта наголошували Д. Дюришин, В. Іванишин, О. Червінська та ін.

Свого часу Г. Яусс зазначав, що об’єктом рецептивної естетики є процес, у якому задіяні три чинники: автор, твір і читач. Часто до цієї тріади приєднується

ще один не менш важливий “гравець” – переклад, за допомогою якого відбувається ознайомлення читача з творами іншомовних письменників.

Зацікавлення І. Франка творчістю Е. Золя було тією потребою “імпорту”, про яку говорив В. Жирмунський. Творча активність реципієнта посилюється, вплив виступає каталізатором ідей. Пояснюється це, у першу чергу тим, що Україна переживала подібні економічні і соціальні моменти, що могли знайти своє відображення у творах української художньої літератури. І. Франко, на нашу думку, є “імпліцитним читачем” (В. Ізер), адже “горизонт сподівань” читача (І. Франко) і “горизонт сподівань” твору (творчість Е. Золя) співпадають.

Зацікавлення І. Франка творчим доробком французького письменника знайшло відображення в ґрунтовних дослідженнях (“Роман Е. Золя “L’Fssommoir”, “Еміль Золя і його твори”, Вступне слово [до видання “Еміль Золя. Довбня. Повість з життя паризьких робітників”], “Еміль Золя. Життєпис” (Т. 26); “Влада землі в сучасному романі” (Т. 28); “Гергарт Гауптман. Його життя і твори. Смерть Альфонса Доде. Перші розділи “Парижа” Е. Золя. Голос Золя в справі Дрейфуса”, “Еміль Золя, його життя і писання” (Т. 31); “Нова повість Е. Золя “Fecundite”. Соті роковини уродин Генріха Гейне” (Т. 32); “Еміль Золя “Жерміналь” (Т. 35); дев’ять перекладів (Т. 51). Інтерес українського митця базується на подібності засад “наукового реалізму” та натуралізму, що покликані поліаспектно висвітлити різні сторони тогочасного суспільства. Український письменник не лише подавав короткий зміст кожного твору Е. Золя із циклу “Ругон-Маккари”, наголошуючи на сильних і слабких місцях у романах, а й висловлював свої, нерідко інші / протилежні існуючим думки з приводу характеру прози Е. Золя, манери його письма, особливостей творчого методу. Це були праці, які визначали етапи, послідовність Франкової рецепції Е. Золя.

Е. Золя надавав великого значення описам. Він зауважував, що описи потрібні не лише для створення загального тла, на якому розгортаються події. Першою чергою вони є важливим характеротворчим засобом. Е. Золя вважав, що було б неправильним змальовувати переживання, думки героя, не описавши навколишнього середовища, яке може бути однією з причин його психологічного стану. Як видно із міркувань І. Франка, думки Е. Золя про те, що “роман, – мова йде про “Жерміналь”(цикл “Ругон-Маккари”), – написаний не для того, щоби пробудити свідомість до революції, ...[він] застерігає про можливість катастрофи, аби уникнути її”, були близькими українському авторові, що зумовлювало увагу до всіх компонентів творчості Е. Золя, його творчої лабораторії.

Натуралістична специфіка світосприйняття Е. Золя ґрунтується на утвердженні принципів науковості, яких він дотримується на всіх рівнях тексту. Кожний образ, подія виписані письменником з урахуванням мети й завдань натуралістичного мистецтва. І. Франко та Е. Золя зверталися до багатьох галузей знань, шукаючи відповіді на питання, що їх хвилювали.

Осміслена творчість Е. Золя, його науково-критичні праці (“Meshanies”, 1866, “Mon salon”, 1866, “Edouard Manet”, 1867), як свідчать спостереження І. Франка, спонукали до розмислів над співвідношенням суспільно-філософської і наукової думки, його умінням заволодіти аудиторією (читачами, а також художніми

відкриттями, мовою, умінням “провидіти нове, краще суспільство”, поєднувати, за А. Франсом, “велич і простоту”).

Схожості суспільно-типологічні сприяли появі типологічних подібностей у різних (французькій та українській) літературах, проявлялися у спільностях літературно-типологічних (за Д. Дюришиним); позначалися на порушених проблемах і способах відображення дійсності, виражальних засобах, принципах творення образів. Вони спонукали І. Франка у низці праць, рецензій, міркувань над творчим методом Е. Золя (у тому числі й ранніх творів, у яких вироблялася натуралістична стилістика письменника, згодом і романах, що склали “грандіозну фреску” (В. Триков) “Ругон-Маккарів” (“Les Rougon-Macquarts”). У зв’язку з цим заслуговує на особливу увагу роман “Пастка” (“L’assomoir”), тематика якого, як спостерігала Т. Гундорова, “досить своєрідно віддзеркалюється в “ультрареальних” бориславських творах Франка”.

Глибшому розумінню творчого методу Е. Золя були підпорядковані й нарис “Ось як я пишу романи”, роман-біографія Анрі Труайя та епістолярій, що сприяли творенню цілісного портрета письменника, осмисленню масштабних задумів, розумінню техніки письма. Це стосується й заміток І. Франка, спогадів його сучасників про процес роботи над власними творами прозаїка, спостережень українського письменника над лабораторією Е. Золя.

Підрозділ 1.2. – “Порівняльна поетика романів І. Франка й Е. Золя як проблема компаративістики” – присвячено аналізу праць, що стосуються компаративного вивчення творчості І. Франка й Е. Золя.

Як відомо, метою будь-якої наукової рефлексії є чітке усвідомлення предмета дослідження, а також з’ясування понять і термінів цієї галузі. Критична рефлексія щодо компаративних досліджень творів І. Франка та Е. Золя розкриває не лише їх зміст, але й фіксує ті зміни, що відбулися в компаративістиці за відносно незначний період. За цей час літературознавство проголосило не лише “смерть мистецтва”, “смерть автора”, але й “смерть компаративістики”, хоча ця філологічна галузь переживає (уже вкотре) своє оновлення.

Проблемам порівняльного літературознавства присвячено значну кількість праць українських (Р. Гром’як, Т. Денисова, Д. Наливайко та ін.) та зарубіжних (Д. Дюришин, Ф. Жост, А. Маріно, Г. Яусс та ін.) дослідників.

Подальше заглиблення в психологію творчості письменників, а також природу роману, його трансформацію, пов’язані зі способами творчого опрацювання, творенням нових явищ, актуалізують порівняльні дослідження. У тому числі й побудовані на вивченні у творчості І. Франка й Е. Золя (“наукового реалізму” й натуралізму) жанрово-стильових доміант, засобів натуралістичного образотворення, передачі психопатологічних трансформацій особистості (М. Ткачук), конфлікту як структурної доміанти (Д. Наливайко) тощо.

Серед перших праць, присвячених порівняльному дослідженню творчості українського та французького письменників, – І. Рублевської “Франко та Золя”, що вийшла друком у журналі “Червоний шлях” у 1930 р., О. Чичеріна “Літературознавчий метод Івана Франка в його судженнях про французьку

літературу ХІХ ст.” (1985), у якій акцентовано здатність І. Франка віднайти об’єктивний критерій цінності мистецтва.

У праці “І. Франко про реалістичний стиль і натуралізм Е. Золя” П. Христюк зосередив увагу на аналізі висловлювань українського письменника про творчі шукання французького митця. Наголошуючи на сильних і слабких рисах натуралістичного методу, науковець погоджується з І. Франком, який не применшував значення творчості Е. Золя-натураліста, проте вважав “науковий реалізм” об’єктивнішим засобом відображення дійсності.

Цікаву спробу осмислення проблеми впливу Е. Золя на І. Франка запропонував Р. Бубняк у дослідженні “Літературно-критичний дискурс: сутність, структура, засоби вираження”. Учений звернувся до епістолярних проявів Франкової рецепції творчості Е. Золя, наголошуючи на тому, що робота І. Франка свідчить про постійну зацікавленість прозою французького натураліста. Важливу увагу автор приділяє вивченню Франкової рецептивної моделі, яка поширюється також і на сприйняття творів інших письменників.

Як відомо, друга половина 80-тих – 90-тих рр. ХХ ст. відзначена новим рівнем осмислення творчості І. Франка, у тому числі й по лінії “І. Франко – Е. Золя”. У розвідках 90-х рр. ХХ ст. спостерігаємо істотну зміну поглядів на інтенсивність рецепції французького натуралізму. Більшість авторів (Р. Голод, Т. Гундорова, Т. Денисова, М. Наєнко, Д. Наливайко, М. Ткачук та ін.) схиляються до думки, що І. Франка можна назвати натуралістом. Т. Гундорова вважає роман “Борислав сміється” натуралістичним; відзначає певні аналогії між психологізмом “Перехресних стежок” і апокаліптичними візіями твору С. Пшибишевського. Н. Бернадська, наприклад, вважає уведення до структури творів принципів теорії спадковості “збагаченням психологізму”.

Дослідження творчості І. Франка та Е. Золя передбачає виявлення типологічних сходжень, що зумовлюють потребу об’єктивного аналізу досліджуваних явищ (“наукового реалізму” та натуралізму). Крім того, треба наголосити на жанрово-стильових домінантах, що є невід’ємним складником структури творів при типологічному вивченні літературних явищ.

Розглянуті праці є серйозним підґрунтям для подальших наукових пошуків.

Другий розділ – “Жанрова своєрідність романів І. Франка й Е. Золя” – складається із п’яти підрозділів, у яких з’ясовано важливі питання жанрової своєрідності творів: проаналізовано особливості функціонування сюжету як одного з основних жанротвірних чинників та хронотопу як важливого структурного елемента художнього світу; варіативність дії та ситуації у творах; місце художньої правди в романній канві, визначено специфіку розгортання конфліктів.

У **підрозділі 2.1. – “Сюжет як жанротвірний чинник”** – досліджено сюжетну своєрідність романів “Борислав сміється”, “Перехресні стежки”, “Жерміналь”. Як показує аналіз творів, типологічні збіги зумовлені подібними суспільно-історичними умовами, що визначили тематичну близькість сюжетів, образну систему романів.

У художній системі аналізованих романів І. Франка й Е. Золя важливі функції виконує сюжет як ідейно-тематичний і формотвірний чинник. Так, у “Перехресних

стежках” внутрішній сюжет відіграє головну роль у розгортанні зовнішнього сюжету. І. Франко звертається до минулого життя адвоката Рафаловича, багато уваги приділяє внутрішнім монологам, уводить у роман елемент таємничості, пов’язаний із появою Регіни.

Щодо особливостей сюжетних ліній героїв роману “Борислав сміється”, то образ Бенедя Синиці вважаємо дещо однобічним через зображення його лише у громадських стосунках та відсутність показу в сімейних обставинах.

Зіставлення творів переконує, що у романі “Жерміналь” розвиток сюжетних ліній є ближчим до “Перехресних стежок”, ніж до “Борислава сміється”. Дослідивши наведені вище аспекти розвитку внутрішнього та зовнішнього сюжету, відзначаємо такі особливості: обидва письменники в повному обсязі використали художні засоби романного жанру (багатолінійний сюжет, постановка й осмислення порушеної проблеми, динамічність сюжетних ліній). Сюжет у романах виконує жанротвірну функцію. Крім того, внутрішній сюжет перебуває в органічному зв’язку із зовнішнім, що має істотне значення при розкритті конфліктів. На відміну від Е. Золя І. Франко більшою мірою послуговується введенням до сюжетних ліній ретроспекцій різного типу. І хоча вони різняться за функціями, проте схожі за будовою (так звані вставні оповідання, розлогі спогади героїв, публіцистичні ретроспекції). Письменник дає змогу реципієнтові проаналізувати певні події, вчинки героїв. Спільним в обох авторів є наявність кримінальної лінії, що сприяє підвищенню читабельності роману, створенню додаткового емоційного тла, проникненню у психологію певних персонажів.

У творах Е. Золя та І. Франка наявні, як показує аналіз, сюжетні лінії, що є опозиційними парами: розвиток подій у таборі робітників (Синиця і робітники (“Борислав сміється”); Рафалович і селяни (“Перехресні стежки”); Лантьє і шахтарі (“Жерміналь”) / у таборі заможних прошарків суспільства (Леон Гаммершляг і Герман Гольдкремер (“Борислав сміється”); пан маршалок, Стальський (“Перехресні стежки”); пан Енбо і представники компанії (“Жерміналь”). Такий композиційний прийом дав змогу митцям поліаспектно осмислити порушені проблеми на соціокультурному, історичному та ідейному рівнях.

Доведено, що у романах І. Франка взаємозв’язок внутрішніх і зовнішніх ліній допомагає окреслити конструктивний психологічний портрет персонажа, наголосити на його життєвій позиції, моральних принципах; заглибитися у його внутрішній світ. Так, у “Перехресних стежках” зовнішній подієвий ряд у моменти емоційного напруження, хвилювання персонажа поступається місцем внутрішній сюжетності.

В аналізованих романах І. Франка (“Борислав сміється”, “Перехресні стежки”) наявна кримінальна сюжетна лінія, що дозволяє не лише підвищити читабельність, заінтригувати, активізувати увагу реципієнта, а й сприяє розкриттю характерів персонажів. Натомість кримінальні сюжетні моменти у творі Е. Золя “Жерміналь” є другорядними і покликані підкреслити серйозність конфліктних ситуацій, пов’язаних зі страйком шахтарів та розв’язати межову ситуацію любовного трикутника (Шаваль – Катрін – Етьєн).

У свою чергу варіативність, переплетення, контрастність сюжетних ліній аналізованих романів, акцент на важливості функціонування внутрішнього сюжету (наприклад, у романі І. Франка “Перехресні стежки” розвиток внутрішньої сюжетної лінії допомагає розкрити психологічний стан Регіни, моральні принципи, мрії і сподівання Рафаловича; у “Жерміналі” Е. Золя – створити цілісний портрет Лантьє) допомагають письменникам створювати ситуації, що дають змогу втілити певні ідеї й переконання.

У *підрозділі 2.2. – “Функції хронотопу у творах”* – визначено функції часопростору.

Проблемам функціонування хронотопу присвячені літературознавчі праці (Я. Аскіна, С. Бабушкіна, М. Бахтіна, Л. Колесникова, Н. Копистянської та ін.). За допомогою хронотопу ми глибше пізнаємо навколишній світ, опосередковано представлений автором у художньому творі; у межах хронотопу розкриваються проблеми важливого історико-соціального значення.

Як Е. Золя, так і І. Франко різнопланово змальовують часопросторові координати. Крім домінантних, натрапляємо на периферійні хронотопи, що відіграють важливу роль у сюжеті творів. У межах хронотопу, як відомо, розгортаються сюжетні лінії, зароджуються і розвиваються конфліктні ситуації. В результаті порівняльного вивчення романів Е. Золя та І. Франка в дисертації були визначені такі варіації хронотопу, як хронотоп дороги (наприклад, у романі “Борислав сміється” з хронотопом дороги пов’язане зародження кохання Готліба і Фанні), шахти (у творі “Жерміналь” шахта є обмеженим хронотопом, що протиставляється “відкритості” часопростору представників заможного прошарку суспільства – сімейства пана Енбо, Грегуарів), дому (власне хронотоп дому і хронотоп кімнати). У деяких випадках, залежно від задуму автора, одна із складових часопростору виходить на перший план (замкнений простір кімнати Регіни (“Перехресні стежки”) підкреслює її самотність, безвихідь; будинок Грегуарів (“Жерміналь”) – матеріальні статки господарів). Час – багатовимірна категорія, за допомогою якої вимальовується характер персонажа, простежується психологічний стан (особливо в екстремальних ситуаціях).

У свою чергу Е. Золя послуговується переважно розлогими авторськими коментарями (наприклад, опис спуску робітників до шахти).

Спільним для обох письменників є моделювання замкненого простору (у І. Франка – кімната Регіни, у Е. Золя – обвал у шахті). Зауважимо, що хронотоп кімнати Регіни є постійним, замкненим простором, у Е. Золя замкненим є лише у критичні ситуації.

У *підрозділі 2.3. – “Функції дії та ситуації у романах”* – визначено поліфункціональність дії та ситуації у романній структурі творів І. Франка й Е. Золя.

Як показує порівняльне вивчення романів І. Франка “Борислав сміється”, “Перехресні стежки” та “Жерміналь” Е. Золя, обидва письменники створюють ситуації, що найповніше розкривають риси характерів персонажів, дають можливість глибше проникнути в їхню психологію. Наприклад, у творі “Борислав сміється” показовою є ситуація-випробовування Синиці під час його перебування в

будинку Матія; у “Перехресних стежках” – конфліктні ситуації, що виникають між принциповим і чесним Рафаловичем і жорстоким та аморальним Стальським; у “Жерміналі” – ситуації, в яких Лантьє проявляє себе здібним оратором, здатним організувати страйк шахтарів. Відтак, можна стверджувати, що саме вдало побудовані сюжетні ситуації – особливо ті, що мають об’єктивний характер або є дилемою (вибір, який стоїть перед Рафаловичем: створити сім’ю з Регіною і покинути адвокатську практику чи відмовитися від кохання і продовжувати допомагати людям; вагання Лантьє у перший день перебування в селищі шахтарів: залишитися чи йти шукати іншу роботу) певною мірою керують вчинками персонажів. Ми звернули увагу на ситуації, що допомагають пояснити мотивацію вчинків героїв, їхні ідейні переконання. Е. Золя відтворює типові ситуації в селищі шахтарів, що підкреслюють сутність взаємовідносин між людьми на побутовому та соціальному рівнях (сварки жінок шахтарів через дрібниці, конфліктні ситуації між Шавалем і Катрін тощо).

Тема деградації людини, перетворення її на моральну потвору простежується в романі І. Франка “Перехресні стежки” (наприклад, Валер’яна Стальського). Інший тип аморальних людей змальовує автор у романі “Борислав сміється” (Леон Гаммершляг і Герман Гольдкремер). Вони заради наживи, власної вигоди ладні гнутися перед іншими, зводити наклепи, лестити. Леон і Герман належать до одного соціального прошарку, у них один спільний інтерес – накопичення грошей. Відповідно до їхніх ідейних переконань митець будує структуру взаємин і створює ситуації, що достовірно передають ницість і душевну спустошеність героїв.

Можна стверджувати, що від вирішення ситуаційних варіацій залежить, у якому напрямку рухатиметься романна дія. Вибір письменниками певних ситуацій залежить від поставленої мети. Так, І. Франко в основному скеровує ситуації на розкриття внутрішнього світу персонажа, його психологічного стану. Письменник “дозволяє” героям самостійно аналізувати постконфліктні ситуації, спираючись на свій досвід, емоційний стан, життєву філософію (Рафалович, Стальський, Гольдкремер, Синиця). Мають місце і ситуації, що забезпечують швидкий перебіг подій у творах. Здебільшого це стосується межових, критичних ситуацій, що вимагають від персонажа миттєвої реакції (відповіді, вчинку).

У свою чергу в романі Е. Золя ситуації дозволяють дізнатися про розташування ворожих таборів, певні побутові деталі, що мають значення у розгортанні конфліктів, про характер персонажа.

Зіставлення творів І. Франка та Е. Золя показує, що різновиди ситуацій у романах обох письменників розширюють загальне тло зображуваних подій, сприяють розкриттю різних за своїм смисловим навантаженням проблем. Адже долання перешкод, відстоювання своїх позицій є обов’язковою умовою еволюції домінантних рис характеру.

У *підрозділі 2.4. – “Специфіка художньої реальності в романах”* – проаналізовано смислове та ідейне навантаження функціонування художньої правди; звернено увагу на зв’язок реальних фактів і художнього вимислу, що є необхідною умовою створення реалістичного полотна.

Як Е. Золя, так і І. Франко були достатньо обізнані з побутом робітників, мали багатий фактичний матеріал, що дозволило їм створити реалістичні картини тогочасного суспільства. Обидва автори використовували художній вимисел як засіб художнього узагальнення, глибшого проникнення в сутність явищ життя і розкриття його закономірностей. Наприклад, схожими є описи душевного стану головних персонажів (Синиці, Рафаловича, Лантьє) під час роздумів про долю народу, вагання щодо того, чи вистачить фізичних і моральних сил для подолання перешкод на шляху до кращого життя.

Синтез історичної правди та художнього вимислу сприяв рельєфному створенню ситуації, пов'язаної з особистісним, внутрішнім світом героїв, змістовнішому художньому аналізу проблем гармонії особистості із собою та навколишнім світом. Щодо використання письменниками реальних фактів, то Е. Золя послуговується переважно описовими картинками, без зазначення дат, років. Його листи переконують, що твір побудований на реальних фактах. І. Франко ж тяжіє до точного зазначення дат, історичних фактів тощо. Наприклад, подаючи опис помешкання Германа Гольдкремера, автор паралельно вводить згадку про революцію 1831 року. Цим екскурсом у минуле письменник створює цілісну картину подій, що відбувалися. Або епізод із “Перехресних стежок”, у якому Рафалович вкотре замислюється над становищем народних мас: після революції 1848 року змінилася лише форма влади, а гноблення селян не припинилося.

У *підрозділі 2.5. – “Особливості конфліктів”* – простежено зародження конфліктів у романах, визначено їх варіативність, звернено увагу на особливості їх функціонування та розгортання на історичному тлі.

Порівняльне вивчення романів “Жерміналь”, “Перехресні стежки” та “Борислав сміється” приводить до висновку, що створенню відповідних конфліктних ситуацій слугують певні ідейно-моральні переконання авторів, які крізь призму авторського світовідчуття втілюються у проблематиці твору.

Досліджуючи засоби творення конфліктних ситуацій у названих романах, ми простежили за функціонуванням авторської позиції, оскільки вона відіграє значну роль в осмисленні конфліктів. На відміну від І. Франка, Е. Золя частіше використовує інтер'єри, внутрішні монологи героїв, авторські коментарі, підпорядковуючи їх глибшому розкриттю конфліктних ситуацій.

Конфліктам і конфліктним ситуаціям, що входять до романної структури обох авторів, притаманна

- динамічність;
- діалогічність (переважає в “Перехресних стежках”);
- ретроспекційність (частіше у “Перехресних стежках”).

У структурі романів авторська позиція відіграла важливу роль у відображенні подій або вчинків героїв.

Натомість важливою передумовою виникнення конфліктних ситуацій у “Жерміналі” є детальний опис важкої праці шахтарів. Для більшої переконливості письменник використовує професійну шахтарську лексику (шків, вагонетка, рукоятчик, штейгер, котельня, квершлаг).

Як видно з аналізу зіставлених творів, завдяки багатолінійності романних сюжетних ліній обидва автори мали змогу всебічно розкрити поставлені проблеми на соціокультурному, історичному та ідейно-естетичному рівнях. Кожен із субконфліктів у межах окремого роману певним чином підпорядкований розкриттю основного конфлікту (наприклад, конфліктні ситуації, що виникають між Рафаловичем і панівними верствами населення) або сприяє створенню відповідної ситуації. Письменники змогли переконливо відтворити образи окремих особистостей, спроможних впливати на свідомість великої кількості людей, що, в свою чергу, дозволило винести проблеми трудового люду на загальносуспільний рівень.

Третій розділ – “Психологізм романів І. Франка й Е. Золя” – складається із трьох підрозділів, у яких зосереджено увагу на функціонуванні ретроспекцій різного типу, індивідуального мовлення та образного світу речей. Дослідження їх дало змогу всебічно розкрити внутрішній світ персонажів; з’ясувати характеротвірну значущість індивідуального мовлення, що передає відповідну модель поведінки у певних ситуаціях; дослідити “світ речей” у творах.

У *підрозділі 3.1. – “Ретроспекція як засіб розкриття психології персонажів”* – з’ясовано смислове й ідейне навантаження ретроспекційних прийомів різних типів, що виступають одним із превалюючих засобів розкриття “діалектики душі”.

Обидва письменники послуговуються ретроспекційними картинками, що відрізняються своєю будовою та формою. Так, у І. Франка вони використовуються і в діалогах, і в думках героїв, у снах та мареннях. У романі Е. Золя про минуле персонажів ми дізнаємося переважно зі слів оповідача, іноді з діалогів (Етьєн розповідає Катрін про своє життя) або думок самих героїв.

Можна стверджувати, що письменники ставили різні завдання; останні детермінували різницю у функціональному навантаженні на ретроспекційні прийоми. Наприклад, І. Франко в романі “Перехресні стежки” намагається за допомогою різнопланових ретроспекцій розкрити багатогранний світ свого героя, заглибитися в його психологію, тому поряд із власне ретроспекціями в романі використано й такі їх різновиди, як сні (символічний сон Рафаловича про каламутну річку), ретроспекції-роздуми. У романі “Борислав сміється” автор також послуговується ретроспекційними засобами, що сприяють поглибленню ідейно-тематичної основи роману, окресленню домінантних рис характерів героїв у їх складних взаємозв’язках з іншими персонажами. Звертають на себе увагу спогади самих героїв, подані у вигляді окремих оповідань (розповідь Матія про своє нелегке життя, про трагічну долю Івана Півторака). Творам І. Франка притаманне психологічне авторське зображення. Так, зробивши порівняльний аналіз образів Катрін і Регіни, ми доходимо висновку, що саме ретроспекційні прийоми, використані письменником (сні, марення, спогади), дозволили йому створити цілісний психологічний портрет персонажа. Е. Золя не вдається до подібних прийомів. Письменник зображує Катрін в дії, вчинках, залишаючи поза увагою її внутрішній світ. Таким чином автор реалізує одне із завдань натуралізму – максимально точно фіксувати дійсність.

У Е. Золя інше творче завдання: ретроспекції потрібні авторові для уточнення біографії героїв, аби читач мав уявлення про кожного з них. Незважаючи на різнофункціональність ретроспекцій, і в І. Франка, і в Е. Золя вони незмінно слугують розкриттю внутрішнього стану персонажів.

У *підрозділі 3.2.* – *“Особливості індивідуального мовлення персонажів”* – досліджено різновиди мовлення персонажів “Жерміналя”, “Перехресних стежок” та “Борислава сміється”.

Індивідуальне мовлення персонажів – один із найважливіших поетикальних аспектів романів. Обидва письменники використовують авторські коментарі поряд із діалогами та монологам для детальнішої характеристики героїв. Так, наприклад, монолог Регіни разом із авторськими характеристиками є основним показником її психологічного стану. І. Франко широко застосовує елементи критичного самоаналізу головного героя “Перехресних стежок”; кожна подія, розмова, конфлікт мають своє вираження в монологічному мовленні (переважно монологи-роздуми, ліричні монологи) Рафаловича. Своєрідне емоційне тло індивідуалізації мовлення сприяє створенню жестової поведінки героїв, які вводяться за допомогою авторських ремарок.

Діалоги в романах обох авторів не лише розкривають характер персонажів (наприклад, у “Перехресних стежках” діалоги Рафаловича і Стальського підкреслюють інтелігентність, глибину поглядів на сімейне життя адвоката й обмеженість, безпринципність Стальського; у романі Е. Золя – обізнаність Лантьє в економічних і соціальних питаннях, його прагнення до самоосвіти), а й допомагають відтворити загальну картину тогочасного суспільства. Крім того, обидва митці використовують діалогічне та монологічне мовлення для розкриття сімейних (батьки-діти), моральних та етичних проблем.

Головні герої романів (Синиця, Рафалович, Лантьє) – лідери народних мас, тому цілком закономірне використання авторами ораторських монологів, що є яскравим прикладом одного з видів монологічного мовлення.

Як свідчить зіставний аналіз романів, арсенал художніх засобів зображення персонажів у І. Франка значно ширший, ніж у Е. Золя: для кожного з героїв український письменник використовує засіб, який проявляє певну рису його характеру (монологи, що розкривають внутрішній світ персонажів (Рафалович, Регіна); ораторські монологи, які підкреслюють цілеспрямованість Синиці. Усе це спрямовано на індивідуалізацію персонажів, вираження їхнього неповторного особистісного “я”, що також є ознакою психологізму. Особливим психологізмом відзначаються “Перехресні стежки”. Саме тут автор широко використовує різні типи монологічного мовлення для розкриття “діалектики душі” героїв. І. Франко послуговується прямою (внутрішні монологи, марення, потік свідомості) і непрямою (жести, міміка, інтонація) формами психологічного зображення, що дозволяє авторові заглибитися в підсвідоме персонажа, показати зміни, що відбуваються у внутрішньому світі.

Натомість Е. Золя надає перевагу невербальним прийомам непрямой форми психологізму (міміка, жести), в окремих випадках доречно використовує й таку

форму психологізму, як інтер'єр (детальний опис помешкання сімейства Має, які живуть у злиднях, і розкіш будинку пана Грегуара).

У *підрозділі 3.3. – “Образне втілення речей”* – з'ясовано змістове й ідейне навантаження поліфункціональності “світу речей”, що має не менш важливе значення для розкриття багатогранності психології персонажа.

Винесене в назву підрозділу слово “річ” передбачає необхідність осмислення особливостей його термінологічного використання. Йдеться про предмети матеріальної культури та про їх зображення в художніх творах. Понятійний зміст слова, як відомо, формувався на ґрунті запозичення таких термінів зі сфери живопису, наприклад, інтер'єр, пейзаж, портрет, і надання їм літературознавчих функцій.

Проблема функціонування речі в художньому творі є однією з найменш досліджених у літературознавстві. Окремими аспектами її вивчення займалися Л. Гінзбург, А. Єсін, Д. Лихачов, Д. Рахманкулова, О. Чудаков. Останній зауважував, що предметний світ російської класичної літератури зовсім не досліджений. Ця проблема актуальна і в українському літературознавстві. Саме тому дослідження функціонування речі у творах І. Франка й Е. Золя видається нам цілком виправданим.

В процесі аналізу ми керувалися такими критеріями відбору предметів: речі, що посилюють психологізм та увиразнюють риси характеру персонажа, допомагають підкреслити психологічний стан героїв у певній ситуації чи розкрити концепцію авторського світосприйняття. На нашу думку, інтер'єр, одяг персонажів (чи елементи одягу) та окремі речі (наприклад, фортепіано та візитівка у “Перехресних стежках”, золотий флакон у романі “Жерміналь”) виконують важливу роль у формуванні та відображенні ідейно-естетичної концепції творів. На противагу Е. Золя, “спостерігачеві за побутом персонажів”, І. Франко не приділяє великої уваги детальному описові помешкань або окремих предметів побуту. В аналізованих романах предмети інтер'єру є здебільшого лише частиною матеріального світу й переважно не впливають на емоційний стан персонажів. Для І. Франка головна мета – показати героя в дії чи зосередити увагу на “діалектиці душі”. Цим завданням підпорядковані здебільшого елементи одягу, окремі речі як символи. Серед прикладів, що виконують смислову та характерологічну функції, можна назвати опис помешкання Германа Гольдкремера, героя “Борислава сміється”.

Слід зауважити, що в Е. Золя інтер'єр виконує характерологічну функцію здебільшого при змалюванні помешкань панівного класу суспільства. Адже сутність характерологічної функції полягає в тому, що інтер'єр є віддзеркаленням індивідуальності персонажа, розкриває звички, уподобання, наявність чи, навпаки, відсутність смаку. Усі ці елементи є важливим штрихом до портрета героя (наприклад, опис кімнати доньки Грегуарів). Про таку функцію інтер'єру не можна, проте, однозначно стверджувати, коли йдеться про шахтарські оселі. Предметне оточення робітників не допоможе з'ясувати їхні уподобання та звички. Пов'язано це передусім із соціальними умовами існування, з неосвіченістю і культурною обмеженістю. Часто в їхніх будинках немає найнеобхідніших речей.

Тут авторська позиція виражена й опосередкована в самій структурі твору, у змісті його образної системи.

У романі Е. Золя “Жерміналь” привертає увагу ще й річ як ознака духовного переродження персонажа. Це стосується образу Етьєна Лантьє. Романна дія розпочинається портретом героя, в якому важливого значення набуває опис одягу. З огляду на те, що автор зосереджує увагу не на змалюванні рис обличчя, статури і навіть не вважає за потрібне одразу назвати ім’я (на початку твору – це просто “подорожній”), можна думати, що для нього головним є акцент на соціальному статусі персонажа. Цілісний портрет Етьєна складається поступово: через його вчинки, замальовки автором окремих рис обличчя, зазначення віку, уподобань. Спочатку одяг виконує психологічну функцію. Далі, відповідно до того, як починає перероджуватися персонаж, усвідомлювати себе як особистість (що приходить разом із самоосвітою, визнанням його серед шахтарів як прекрасного оратора й ватажка), змінюється й функція одягу, який підкреслює не лише покращення фінансового статусу персонажа, а й передусім – вищість над іншими шахтарями.

У структурі роману “Борислав сміється” одяг виступає одним із показників еволюції Готліба. Зміна ставлення персонажа до власного зовнішнього вигляду пов’язана з його емоційним станом – закоханістю. Якщо на початку твору Готліба не турбувала його зовнішність, то під час зустрічі з донькою заможного пана, Фанні, одразу відчувається прагнення юнака до того, щоб мати перед нею якнайкращий вигляд (відчуваються традиції “костюмної” філософії Гофмана).

Психологічно вмотивованими є збірні образи робітників і представників панівної верхівки. “Світ речей”, репрезентований письменниками, є невід’ємною складовою психологічного портрета персонажа. Спільним для обох митців є художня констатація важливості речової контрастності, покликаної у виразити матеріальні статки героїв. І в Е. Золя, і в І. Франка у текстах виокремлюються речі, що мають символічне значення, є своєрідним кодом до розуміння змін психоемоційного стану персонажів. Спільним у художньому мисленні І. Франка й Е. Золя є проектування багатовекторності матеріального світу на антропоцентризм у всіх його виявах. У зіставлюваних творах визначено ті функції матеріального світу, що несуть ідейне та смислове навантаження: характерологічна (використовується здебільшого при змалюванні панівної верхівки); річ як вияв емоційних переживань, і яка не має обмежень, пов’язаних із соціальним статусом персонажа; і річ як ознака еволюції персонажа.

У **Висновках** узагальнено результати проведеного дослідження.

Основоположним завданням нашого дослідження було показати, зіставляючи романи Е. Золя та І. Франка на рівні поетики, що схоже/типологічно спільне й відмінне могло бути зумовлене чинниками суспільно-літературно-типологічними (за класифікацією Д. Дюришина), а що зумовлене схожістю / відмінністю індивідуальностей психологією творчості кожного, способами бачення дійсності, “формулами мистецтва” письменників. При цьому беремо до уваги міркування М. Ільницького про те, що “жодне каталогкування, реєстрація чи інвентаризація не справиться з творчим процесом живої історії”.

У дисертації вперше в українському літературознавстві здійснено історико-типологічне дослідження художніх систем вказаних романів І. Франка й Е. Золя. Визначено історичні, загальнокультурні, біографічні фактори та літературно-філософські традиції, що стали джерелом спільних і відмінних творчих здобутків прозаїків. Досліджено низку психологічних, морально-етичних проблем, порушених у романах І. Франка й Е. Золя, в їх співвіднесеності з авторською точкою зору, висвітлено домінанти індивідуальних художніх систем прозаїків у типологічному аспекті, з'ясовано специфіку романного жанру письменників, проаналізовано сюжетно-композиційні параметри їх творів; розроблено методики порівняння та вивчення прози авторів як безперервний процес художньої еволюції й оновлення.

Досліджуючи риси спільності й подібності в романах обох письменників, ми відзначаємо й відмінності. Простежено не лише своєрідність ідейно-тематичної характеристики аналізованих романів, але й включення в їх орбіту найважливіших соціальних, політичних проблем епохи. Закономірність не лише ідейна, але й художня зумовила важливі зрушення, що мали пряме відношення до структури епічного твору. Автори шукають різні засоби й прийоми співвідношення приватного життя персонажів з історичними колізіями свого часу. Перед нами два світогляди, дві долі, два художньо-життєвих досвіди, дві різні художні системи.

Доведено, що дослідження позасюжетних елементів указаних романів неможливе без глибокого аналізу реальних фактів публіцистичного характеру як одного із засобів відтворення художньої правди. Документальні вкраплення у сюжетний розвиток тексту (особливо це проявляється у романі Е. Золя “Жерміналь”) не тільки дають уявлення про історичний перебіг подій, але й поглиблюють аналіз способу життя персонажів, сутність їхніх вчинків і поведінки. А публіцистичність як одна з форм вияву розгорнутої перед читачем тенденційності, справжньої народності авторів, є необхідним елементом ідейно-естетичної концепції аналізованих романів.

З'ясовано, що в контексті творчих пошуків обох прозаїків особливого значення набуває ситуація “індивід–середовище”, в якій специфічно трансформується колізія унікального і типового. У своєму логіко-художньому русі ця ситуація еволюціонує від синкретичної нерозрізненості середовища і людини – через органічне їх зрощення – до явного протистояння.

У творах обох письменників важливе значення має хронотоп, який дозволяє розширити межі оповіді. З'ясовано, що в певні моменти одна складова хронотопу (переважно час) може бути домінантною (наприклад, у “Жерміналі” – під час обвалу у шахті). У романах виокремлено такі форми хронотопу: хронотоп дороги (з ним пов'язане кохання Готліба і Фанні), будинку (наприклад, домівка Гольдкремера), кімнати (наприклад, замкнений простір Регіни), шахти (у романі “Жерміналь”).

Визначено ситуації, в яких героя випробовує доля (Стальський неодноразово наголошував на залежності людини від фатуму) чи випадок. По-перше, такі різновиди ситуацій розширюють загальне тло зображуваних подій; по-друге,

підтримують читабельність романів; по-третє, сприяють розкриттю різних за своїм смисловим навантаженням проблем.

Для обох письменників важливі як самі конфлікти, так і постконфліктні ситуації. Конфлікти відбуваються в обох таборах ворогуючих сторін, дозволяючи створити певне уявлення про персонажів, виокремити головні проблеми. Конфліктні ситуації виникають унаслідок переосмислення героями ідеалів, життєвих переконань. Автори створюють особистісні та соціальні конфлікти, в яких, відповідно до задуму митців, беруть участь декілька героїв чи ціла група. Для глибшого аналізу письменники моделюють внутрішні конфлікти, що виникають у персонажа як реакція на зовнішні події (Євген Рафалович, Регіна, Етьєн Лантьє). До подібних конфліктів тяжіє І. Франко, для якого важливою є цілісна особистість, натомість у Е. Золя на першому плані – оточення, матеріальний світ, умови життя, генетика.

Психологізм є важливою естетичною особливістю поезики досліджуваних творів. У цьому зв'язку проаналізовано засоби психологізації та їх варіації, що використовуються в романах (індивідуальне мовлення персонажів, ретроспекція, функціонування предметного світу).

У структурі аналізованих романів, як показало порівняльне вивчення творів, ретроспекція сприяє поглибленню і осмисленню порушених проблем. У романах українського письменника цей засіб використовується у діалогах і думках героїв і, частково, у снах і мареннях. Поряд із самоаналізом персонажа і авторським коментарем до подій, що відбуваються у теперішньому часі, ретроспекційні картини іноді відіграють вирішальну роль у сприйманні подій. У романі “Перехресні стежки” вони посідають значне місце в сюжетній канві твору, сприяють глибшому проникненню у психологію героя, його внутрішній стан, крім цього, дають змогу спрогнозувати поведінку персонажа.

Порівняльне вивчення поезики романів І. Франка та Е. Золя дозволяє визначити не лише відповідну подібність, що продиктована спільністю обраних доміантних засобів розкриття психологізму, а й відмінність як доказ оригінальності художнього світу письменників, своєрідності погляду на проблему особистості.

У романі Е. Золя про минуле персонажів ми дізнаємося переважно зі слів автора, іноді з діалогів або думок самих героїв. Для французького митця персонаж важливий у теперішньому часі.

У розкритті характеру героїв, дослідженні їх як особистостей значну роль відіграє мовлення. Кожна подія, конфлікт мають своє вираження й осмислення в індивідуальному мовленні героїв. Невід'ємним складником індивідуально-мовленнєвого аспекту у творах обох митців є монолог, адже письменники змальовують головних персонажів як таких, що мають значний вплив на свідомість народних мас. Особливістю монологічного мовлення в І. Франка є те, що монологи героїв є вираженням їхнього критичного самоаналізу, що дає змогу панорамніше простежити своєрідність їхніх характерів.

Якщо у Е. Золя об'єктом зображення є сформована особистість і головну увагу приділено фіксації, описові уже стійких рис характеру, психічного складу,

поведінкових моделей і моральних принципів, то для І. Франка важливим є процес духовного зростання героя, його внутрішнє життя.

У процесі дослідження з'ясовано, що “світ речей” є важливим складником психологічного портрета. Обидва митці звертають увагу на речові контрасти, що виконують розрізнявальну функцію на багатьох рівнях тексту та спрямовані на увиразнення багатовекторного розкриття умов існування персонажів. Спільним у світобаченні І. Франка й Е. Золя є акцентування уваги на прямому взаємозв'язку матеріального та духовного світу, що є невід'ємною частиною еволюції чи деградації персонажа. У зв'язку з цим нами було виокремлено в дослідженні такі функції речей: характерологічна; річ як вияв емоційних переживань, що не пов'язана з соціальним статусом персонажа; річ як ознака еволюції художнього образу.

Порівняльне вивчення поетики романів І. Франка “Борислав сміється”, “Перехресні стежки” та Е. Золя “Жерміналь” показало можливості й перспективи компаративних студій, переваги порівняльно-типологічних досліджень на різних рівнях. Воно утверджує нас у висновках про те, що типологічне вивчення має включати до спостережень і матеріал контактено-генетичний. Це два напрями повноцінного дослідження, проведеного на будь-якому літературно-художньому матеріалі.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Іващук О. А. Функції хронотопу у романах “Борислав сміється” Івана Франка і “Жерміналь” Еміля Золя / О. А. Іващук // Література. Фольклор. Проблеми поетики: збірник наукових праць. – Вип. 21. – Ч. 2. – К., 2005. – С. 446 – 455.

2. Іващук О. А. Своєрідність конфлікту в романах Е. Золя “Жерміналь” та І. Франка “Перехресні стежки” / О. А. Іващук // Вісник Запорізького національного університету: збірник наукових статей. Філологічні науки. – Запоріжжя, 2006. – С. 86 – 90.

3. Іващук О. А. Сюжет як жанротворчий чинник (романи І. Франка “Борислав сміється”, “Перехресні стежки” і роман “Жерміналь” Е. Золя) / О. А. Іващук // Література. Фольклор. Проблеми поетики: збірник наукових праць. – Вип. 24. – Ч. 2. – К., 2006. – С. 538 – 549.

4. Іващук О. А. Ретроспекція як засіб розкриття “діалектики душі” у романі І. Франка “Перехресні стежки” та Е. Золя “Жерміналь” / О. А. Іващук // Література. Фольклор. Проблеми поетики: збірник наук. праць. – Вип. 26. – Ч. 2. – К., 2007. – С. 146 – 154.

5. Іващук О. А. Своєрідність художньої правди у романах І. Франка “Борислав сміється”, “Перехресні стежки” і Е. Золя “Жерміналь” / О. А. Іващук // Література. Фольклор. Проблеми поетики: збірник наукових праць. – Випуск 27. – Ч. 2. – К., 2007. – С. 353 – 362.

6. Іващук О. А. Особливості індивідуального мовлення героїв у романах І. Франка “Борислав сміється”, “Перехресні стежки” і Е. Золя “Жерміналь” /

О. А. Іващук // Актуальні проблеми слов'янської філології: міжвуз. зб. ст. – К., 2008. – Вип. XVI: Лінгвістика і літературознавство. – С. 395 – 403.

7. Іващук О. А. Функції дії і ситуації в романах І. Франка “Борислав сміється”, “Перехресні стежки” і Е. Золя “Жерміналь” / О. А. Іващук // Наукові записки Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. – Харків, 2009. – Вип. 3 (59): Літературознавство. – Частина 1. – С. 49 – 57.

Додаткові публікації:

1. Іващук О. А. Е. Золя в оцінці І. Франка / О. А. Іващук // Rozwoj nauk humanistycznych : materialy miedzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji, 27 lutego 2012 – 29 lutego 2012 roku. – Poznan : Sp. Z o. o. “Diamond trading tour”, 2012. – S. 40 – 45.

2. Іващук О. А. Поліфункціональність “зооморфних ” образів у творах І. Франка та Е. Золя / О. А. Іващук // Проблеми та перспективи розвитку української науки на початку третього тисячоліття : матеріали II Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції, 14 – 16 грудня 2010 р. – Переяслав-Хмельницький, 2010. – С. 197–204.

3. Іващук О. А. Світ речей у творах І. Франка й Е. Золя / О. А. Іващук // Современные тенденции в науке и образовании: материалы X Международной научно-практической конференции по философским, филологическим, юридическим и педагогическим наукам, 25 мая 2011 г. – Горловка, 2011. – С. 16 – 20.

АНОТАЦІЯ

Огульчанська О. А. Романи І. Франка “Борислав сміється”, “Перехресні стежки” й Е. Золя “Жерміналь”: порівняльна поетика. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.01.05 – порівняльне літературознавство. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка Міністерства освіти і науки України. – Київ, 2013.

У дисертації досліджено типологію художніх систем І. Франка й Е. Золя, окреслено їх національну самобутність та місце в національній літературі. Порівняльне вивчення творів І. Франка та Е. Золя дозволило з'ясувати спільні ідейно-естетичні принципи обох митців, що розглядаються в руслі жанрової своєрідності та стильової специфіки. У порівняльному плані простежено генезис художнього мислення письменників.

У дослідженні розширено уявлення про особливості типологічних сходжень у творах; проаналізовано аспекти, що стосуються пошуків письменниками домінантних художніх засобів і прийомів, що поглиблюють і посилюють психологізм романних систем.

Дослідженням утверджується думка про переваги гносеологічного, аксіологічного, філософсько-естетичного аспектів компаративного вивчення творів письменників різних культур; у порівняльному аспекті висвітлено домінанти індивідуальних художніх систем; окреслено психологічні морально-етичні та інші проблеми, порушені у романах.

Ключові слова: типологічні сходження, порівняльна поетика, роман, сюжетне мислення, діалог, ретроспекція, хронотон, образ речі.

АННОТАЦІЯ

Огульчанская О. А. Романы И. Франко “Борислав смеётся”, “Пересекающиеся тропы” и Э. Золя “Жерминаль”: сравнительная поэтика. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.05 – сравнительное литературоведение. – Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко Министерства образования и науки Украины. – Киев, 2013.

В диссертации проведен сравнительный анализ поэтики романов И. Франко и Э. Золя (на материале романов “Борислав смеётся”, “Пересекающиеся тропы” и “Жерминаль”), прослежен генезис художественного мышления писателей.

Проведенное исследование показало, что типологическая близость писателей обусловлена не только тематической схожестью романских сюжетов, но и наличием аналогичных изобразительно-выразительных средств. Именно этот фактор является определяющим при выявлении историко-типологических параллелей в романах. Многолинейность сюжетных линий в романах “Пересекающиеся тропы” и “Жерминаль” даёт возможность всестороннего раскрытия поставленных проблем на социокультурном, историческом и идейном уровнях. Отмечается общее в специфике романного мышления писателей – использование реальных фактов, преимущественно документального характера, и художественного вымысла. Характерной особенностью романов Э. Золя в отличие от романов И. Франко является широкое использование авторских повествований, заключающих в себе смысловую и идейную нагрузку, конкретизирующих действия и поступки персонажей.

Ретроспекции играют одну из главных ролей в создании характеров персонажей, детерминируют их поступки. У И. Франко они используются в диалогах, мыслях героев, снах. Иногда ретроспективные картины играют решающую роль в восприятии событий, которые происходят в настоящем времени.

Индивидуальная речь персонажей является важной составляющей характера героев. Именно поэтому писатели используют богатый арсенал художественных средств для достижения поставленной цели: письма, монологи-размышления, лирический монолог, ораторский монолог, монолог-повествование.

“Мир вещей”, представленный И. Франко и Э. Золя, является важным элементом психологического портрета. Оба писателя обращали внимание на контрастность вещей, исполняющих разделительную функцию. Общим в мировоззрении авторов является акцентирование внимания на прямой взаимосвязи материального и духовного аспектов, являющихся важной составляющей эволюции или деградации персонажа. В работе выделены следующие функции вещей: характерологическая, вещь как проявление эмоциональных переживаний; вещь как особенность эволюции художественного образа.

Благодаря тщательному компаративному исследованию определена оригинальность художественного мышления писателей, подчеркнута их самобытность, национальное сознание, тематическая и поэтикальная родственность эстетических систем.

Ключевые слова: типологические схождения, сравнительная поэтика, роман, сюжетное мышление, диалог, ретроспекция, хронотон, образ вещи.

SUMMARY

Ohulchanska O. A. The Novels by I. Franko “Fun Boryslav”, “Crossed Paths” and E. Zola “Germinal”: Comparative Poetics. – Manuscript.

Thesis for a Candidate Degree of Philology, specialty 10.01.05 - Comparative Study of Literature. - Taras Shevchenko National University of Kyiv of Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kyiv, 2013.

The typological originality of I. Franko’s and E. Zola’s artistic systems, their national peculiarities, their place in a concrete national literature are examined in the dissertation. The study of the mentioned above research problem helped to find out their common ideological-aesthetic principles, the connection of writers’ creative idea and closeness of certain typological coincidence in formal-artistic searches.

The genesis of writers’ artistic thinking is followed. There is the conclusion that the novels’ psychologism is shown in motivated artistic-ideological authors’ choice of corresponding means of reality description, which goes through character’s consciousness.

The presentation of typological connections’ peculiarities in works of art is broadened; the aspects of writers’ search for dominant artistic means and techniques of intensifying and increasing of novels systems’ psychologism are studied.

The study of some aspects of Ukrainian and French literary works of art comparative perusal is extended; the dominants of prosaiks individual artistic systems are displayed in typological connections; the range of psychological moral-ethic and other problems of both writers’ novels are followed. Some principles and methods of novels comparing and study as uninterrupted process of artistic evolution and renovation are created for the first time.

Key words: the typological resemblance, the comparative poetics, the fabule thinking, novel, dialogues, retrospection, chronotope, the image of a thing.